

श्रीआदिनाथाय नमोऽस्तु तस्मै
येनोपदिष्टा हठयोगविद्या ।
विराजते प्रोन्नतराजसौध-
मारोढुमिच्छोरधिरोहिणीव ॥ [1.1–33 lost K₃] 1.1

प्रणम्य श्रीगुरुं नाथं स्वात्मारामेण योगिना ।
केवलं राजयोगाय हठविद्योपदिश्यते ॥ 1.2

भ्रान्त्या बहुमतध्वान्ते राजमार्गमजानताम् ।
हठप्रदीपिकां धत्ते स्वात्मारामः कृपाकरः ॥ 1.3

हठविद्यां हि मत्स्येन्द्रगोरक्षाद्या विजानते ।
स्वात्मारामोऽथवा योगी जानीते तत्प्रसादतः ॥ 1.4

श्रीआदिनाथमत्स्येन्द्रशाबरानन्दभैरवाः ।
चौरङ्गीमीनगोरक्षविरूपाक्षबिलेशयाः ॥ 1.5

मन्थानभैरवो योगी सिद्धबुद्धश्च कन्थडिः ।
कोरणटकः सुरानन्दः सिद्धपादश्च चर्पटिः ॥ (cd om. V₁₉)¹ 1.6

1a śrīadināthāya cett.] anādināthāya P₁₅ ādiśanāthāya V₁ **1c** virājate cett.] vibhrajate C₆J₁₀ **rā-**
jasaudham cett.] rājayogam V₃J₁₀J₁₀ **1d** āroḍhum cett.] ārūḍham P₁₅ **rohiṇīva** cett.] rohiṇī ca N₂₃
roha eva V₃ **2b** yoginā cett.] dhimātā Gr₃V₁₅ **2d** haṭhavidyo cett.] haṭhayogo J₁₀ **3a** bhrāntyā
N₂₃V₁₅V₁C₆J₁₀J₁₀] bhrāntvā Gr₃V₃ bhrāntā P₁₅N₃ **matadhvānte** cett.] matadhvāntai N₂₃C₆ matam
bhrāntam V₁ **3b** mārgam N₂₃N₃] yogam cett. **ajānatām** cett.] ajānataḥ Gr₃V₁₅ **3c** dhatte cett.]
datte C₆ **3d** svātmārāmaḥ cett.] svātmārāma V₃ svātmārāme N₂₃ **kṛpākaraḥ** N₂₃Gr_{4c}V₁C₆N₃J₁₀] **kṛpāparaḥ** Gr₃
prakāśyate V₃J₁₀ **4a** vidyāp hi cett.] vidyā hi N₂₃V₁ vidyo hi N₃ **matsyendra** cett.] tachamdra N₂₃ **4b** vijānate cett.]
virājate N₃ **4c** svātmārāmo cett.] ātmārāmo V₁₉P₁₅ **4d** 'thavā cett.] yathā C₇ mahā P₁₅ **jānīte** cett.]
jānamte V₃ **5a** śrīadinātha cett.] ādināthādi V₁J₁₀ **5b** śābarā N₂₃N₃C₆J₁₀J₁₀] śābarā V₁ śaradā Gr₃ śāgarā V₃ sāgarā Gr_{4c} **5c** cauraṅgī cett.]
coraṅgī P₁₅ **mīna** cett.] mena P₁₅ śina V₁₉ **5d** virūpākṣa cett.] virūpākṣaḥ V₁₉N₃ virūpākṣya C₇ **bileśayāḥ**
cett.] savālikāḥ V₁₉N₃ **6a** manthāna cett.] manthāno J₁₀ **bhairavo** cett.] bhairavā N₂₃ **6b** sid-
dha cett.] siddhir J₁₀ śuddha C₆J₁₀ suddha V₁ **buddhaś ca** cett.] buddhiś ca N₃C₆V₃ pādaś ca C₇ **kanthaḍiḥ** Gr₃J₁₀
kanthaḍi V₁₅C₆V₃ kanthaḍiḥ N₂₃ kanthalīḥ P₁₅ kanthalī V₁N₃ kandalī J₁₀ **6c** ko-
raṇṭakaḥ N₂₃P₁₅C₆J₁₀] koramṭakaḥ V₁₅ goramṭaka N₃ pauramṭakaḥ C₇V₁V₃J₁₀ om. V₁₉ **surānandaḥ** cett.]
surānanda V₃ kṣurānamda N₃ om. V₁₉ **6d** siddhapādaś ca cett.] śrīpādaś caiva V₁₅ om. V₁₉ **carpaṭiḥ** N₂₃V₁₅J₁₀J₁₀] carpaṭi N₃V₃ carpaṭi C₇V₁C₆ carpaṭiḥ P₁₅ om. V₁₉

¹ Usually omitted in Gr₃. C₇ prob. supplied this hemistich from a ms of another branch.

- काणेरी पूज्यपादश्च नित्यनाथो निरञ्जनः ।
कपाली बिन्दुनाथश्च काकचण्डीश्वराह्वयः ॥ 1.7
- अल्लमप्रभुदेवश्च घोडाचोली च टिण्टिणी ।
भालुकी नागबोधश्च खण्डकापालिकस्तथा ॥ 1.8
- इत्यादयो महासिद्धा हठयोगप्रभावतः ।
खण्डयित्वा कालदण्डं ब्रह्माण्डे विचरन्ति ते ॥ 1.9
- संसारतापतप्तानां समाश्रयमठो हठः ।
अशेषयोगजगतामाधारकमठो हठः ॥ (cd om. N₃) 1.10
- हठविद्या परं गोप्या योगिनां सिद्धिमिच्छताम् ।
भवेद्वीर्यवती गुप्ता निर्वीर्या तु प्रकाशिता ॥ 1.11
- सुराज्ये धार्मिके देशे सुभिक्षे निरुपद्रवे ।²
एकान्तमठिकामध्ये स्थातव्यं हठयोगिना ॥ 1.12

7a kāṇerī em.] kaṇerī N₂₃V₁C₆ kaṇerī N₃ kaṇerīḥ P₁₅ kāṇerīḥ V₁₅ kāṇerī V₃J₁₀J_{yo} kariṇī V₁₉ karaṇī C₇ pūjya cett.] pūrya V₁ pūrva P₁₅J₁₀ 7b nityanātho cett.] dhvaninātho J₁₀ bilvanātho Gr₃ 7c kapālī cett.] kapāsi C₇ 7d caṇḍīśvarāhvayaḥ N₂₃Gr_{4c}V₁C₆J_{yo}] caṇḍīśvarādayaḥ Gr₃V₃J₁₀ caṇḍeśvarogayaḥ N₃ 8a allama em.] allamaḥ P₁₅V₁V₃J₁₀J_{yo} alama N₃ allasaḥ N₂₃ alasaḥ C₆ amelleḥ V₁₅ suksamaḥ Gr₃ 8b ghoḍācolī V₁₅V₃J_{yo}] ghoḍācūli N₂₃ goḍācūli C₆ ghoḍācūli N₃ ghoṭācolī Gr₃ ghorācolī V₁J₁₀ _gacoli P₁₅ ca cett.] sa V₁₉ gha C₇ ṭiṇṭiṇī V₁J₁₀] ṭiṇṭiṇī N₃J_{yo} ṭiṇṭiṇī V₁₉ ṭiṇṭiṇī N₂₃ ṭiṇṭaṇī C₆ ṭimbiṇīḥ C₇ ciṃciṇī V₃ ciṃciṇīḥ V₁₅ caṃcaṇīḥ P₁₅ 8c bhālukī V₁C₆J₁₀] bhāluki N₃ bhānukin N₂₃ bhānukī J_{yo} vālukur Gr₃ vāsukir P₁₅V₃ vāsukir V₁₅ nāgabodhaś ca N₂₃C₇V₁V₃J₁₀] nāgabodhiś ca Gr_{4c}P₁₁ nāgarodhaś ca V₁₉ nāgadevaś ca C₆ namioḍḍiśa N₃ nāradevaś ca J_{yo} 8d khaṇḍa C₆V₃J₁₀] khaṇḍaḥ V₁₅J_{yo} khaṇḍaṃ N₂₃V₁ kaṇṭhaḥ P₁₅ caṇḍa C₇ caṇḍī V₁₉ siddhaḥ N₃ 9b prabhāvataḥ cett.] prasādataḥ N₂₃C₆V₃ 9c khaṇḍayitvā cett.] khaṇḍaitvā V₁₉ 9d brahmāṇḍe cett.] brahmāṇḍaṃ P₁₅ vicaranti N₂₃C₇P₁₅V₁C₆J₁₀J_{yo}] tu caranti V₃ °śu caranti V₁₉V₁₅N₃ 10a saṃsāratāpa cett.] saṃsāraśrama V₃ saṃsāraśrama J₁₀ aśeṣatāpa C₆J_{yo} 10b samāśraya N₂₃Gr₃Gr_{4c}C₆J_{yo}] samāśrayo V₁ āśrayo'yaṃ V₃J₁₀ samagrāpra° N₃ maṭho haṭhaḥ N₂₃C₇P₁₅C₆J_{yo}] mato haṭhaḥ V₁₉ mahāmaṭhaḥ V₁₅ haṭho maṭhaḥ V₁ haṭho mataḥ V₃J₁₀ °thamo haṭhaḥ N₃ 10c aśeṣa cett.] samasta P₁₅ om. N₃ jagatām N₂₃Gr₃Gr_{4c}J₁₀] jagatīm V₁ yuktānām C₆V₃J_{yo} om. N₃ 10d ādhāra N₂₃Gr_{4c}V₁C₆J_{yo}] ādhāraḥ Gr₃V₃J₁₀ om. N₃ kamaṭho haṭhaḥ cett.] kahaṭho maṭhaḥ V₁ om. N₃ 11a gopyā cett.] gopyaṃ V₃ yoginām N₂₃V₁₅V₁N₃C₆J₁₀] yoginām V₃ yoginā Gr₃P₁₅J_{yo} 11b icchatām N₂₃V₁₅V₁N₃V₃J₁₀] icchatā C₇P₁₅C₆J_{yo} icchitā V₁₉ 11d nirvīrya cett.] nirvīrya V₁₉ nirvāryā J₁₀ tu cett.] ca V₁₉V₁₅ sā P₁₅ 12b nirupadrave cett.] kṣemabhadrade P₁₅ 12c ekānta N₂₃Gr₃Gr_{4c}N₃C₆] ekānte V₁V₃J₁₀J_{yo}

² J_{yo} has धनुःप्रमाणपर्यन्तं शिलाग्निरजलवर्जिते between the hemistiches.

अल्पद्वारमरन्ध्रगर्तपिठरं नात्युच्चनीचायतं
सम्यग्गोमयसान्द्रलिप्तममलं निःशेषबाधोज्झितम् ।
बाह्ये मण्डपवेदिकूपरुचिरं प्राकारसंवेष्टितं
प्रोक्तं योगमठस्य लक्षणमिदं सिद्धैर्हठाभ्यासिभिः ॥

1.13

एवंविधे मठे स्थित्वा सर्वचिन्ताविवर्जितः ।
गुरूपदिष्टमार्गेण योगमेव समभ्यसेत् ॥

1.14

अत्याहारः प्रयासश्च प्रजल्पोऽनियमग्रहः ।
जनसङ्गश्च लौल्यं च षड्विद्योगो विनश्यति ॥

1.15

उत्साहात्साहासद्वैर्यात्तत्त्वज्ञानाच्च निश्चयात् ।
जनसङ्गपरित्यागात्षड्विद्योगः प्रसिध्यति ॥

1.16

अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यं क्षमा धृतिः ।
दयार्जवं मिताहारः शौचं चैव यमा दश ॥ (C₇V₃)

1.16*1

तपः संतोषमास्तिक्यं दानमीश्वरपूजनम् ।
सिद्धान्तश्रवणं चैव ही मतिश्च जपो हुतम् ॥ (V₃)

1.16*2

13a alpadvāram arandhra cett.] ākalpadvā«ra»ramdhra N₂₃ alpadvāram arum«dha» P₁₅ **piṭharam** V₁₉ piṭharam C₇ piṭhikam N₂₃ piṭ(h)akam Gr_{4c}N₃ paṭikam C₆ viṭapam V₃J₁₀ vivaram J_{yo} sahitam V₁ **nicā** cett.] noccā V₃ namcā N₂₃ **yatam** cett.] yitam J₁₀ yutam V₁ vṛtam V₁₅ **13b** sāndra N₂₃Gr₃V₁₅V₁C₆J_{yo}] sāndra V₃J₁₀ sāpra N₃ lipta P₁₅ **liptam amalām** N₂₃V₁₉J₁₀C₆J_{yo}] liptavimalām C₇V₁₅N₃P₁₁V₃ liptam abilām V₁ sāndravimalām P₁₅ **niḥśeṣa** cett.] nirdoṣa N₃J₁₀ **bādhajhitam** P₁₅V₁V₃J₁₀] vātojjhitam C₆ jantūjjhitam Gr₃V₁₅J_{yo} jambhūdgitaṃ N₂₃ jyaṃtyūpsitaṃ N₃ **13c** vedikūpa cett.] kūpavedi V₁₅ **ruciraṃ** N₂₃V₁₅N₃C₆V₃J_{yo}] racitaṃ Gr₃P₁₅V₁J₁₀ **14b** vivarjitaḥ cett.] vivarjite P₁₅ **14d** yogam eva N₂₃Gr₃V₁₅N₃C₆J_{yo}] yogam evaṃ P₁₅V₁J₁₀ yogamārgam V₃ **samabhyaset** N₂₃P₁₅V₁V₃J₁₀J_{yo}] sadābhyaset Gr₃V₁₅N₃C₆ **15a** atyāhārah N₂₃C₇V₁J₁₀C₆J_{yo}] atyāhāra V₁₅ alpāhāra V₁₉ alpāhāro N₃ ātmāhārah V₃ natyāhāsaḥ P₁₅ **prayāsaś ca** cett.] prayāsaś cā V₁₉ pravāsaś ca N₂₃N₃ **15b** 'niyama cett.] niyamā V₁₅ nama P₁₅ **15c** janasaṅgaś ca cett.] janasaṃgam ca C₆ janasaṃkara P₁₅ **15d** yogo vinaśyati cett.] yogā vinaśyati N₂₃ yogaś ca naśyati J₁₀ yogaḥ praṇaśyati V₁ **16a** utsāhāt/n cett.] utsāha V₃ **sāhasād** N₂₃Gr₃J_{yo}] niścayād Gr_{4c}V₁N₃V₃J₁₀ niyamād C₆ **dhairyāt** N₂₃Gr₃Gr_{4c}C₆J_{yo}] dhairyā N₃V₃ vairyāt V₁J₁₀ **16b** jñānāc ca niścayāt N₂₃J_{yo}] jñānaviniścayāt Gr₃C₆ jñānāc ca darśanāt Gr_{4c}V₁N₃P₁₁V₃J₁₀ **16c** jana cett.] nija N₂₃ **16d** yogaḥ prasidhyati cett.] yogas tu sidhyati V₁J₁₀ yogo prasidhyati V₁₉ **16*1c** dayārjavam C₇] dayārjava V₃ **16*2c** siddhānta em.] siddhāntam V₃

अथासनानि । (Gr_{4c})

- हठस्य प्रथमाङ्गत्वादासनं पूर्वमुच्यते ।
तत्कुर्यादासनं स्थैर्यमारोग्यं चाङ्गपाटवम् ॥³ 1.17
- वसिष्ठाद्यैश्च मुनिभिर्मत्स्येन्द्राद्यैश्च योगिभिः ।
अङ्गीकृतान्यासनानि कथ्यन्ते कानिचिन्मया ॥ [1.18–28 lost N₃] 1.18
- जानूवोरन्तरे सम्यक्त्वा पादतले उभे ।
ऋजुकायः समासीनः स्वस्तिकं तत्प्रचक्षते ॥ [found before 1.17 in P₁₅] 1.19
- सव्ये दक्षिणगुलफं तु पृष्ठपार्श्वे नियोजयेत् ।
दक्षिणेऽपि तथा सव्यं गोमुखं गोमुखं यथा ॥ (om. P₁₅) 1.20
- एकं पादमथैकस्मिन्विन्यस्योरुणि संस्थितम् ।
इतरस्मिंस्तथा चोरुं वीरासनमितीरितम् ॥ 1.21
- गुदं निरुध्य गुलफाभ्यां व्युत्क्रमेण समाहितः ।
कूर्मासनं भवेदेतदिति योगविदो विदुः ॥ 1.22

17 athāsanāni P₁₅] «atha» āsanāni V₁₅ 17c tat kuryād cett.] na kuryād N₃ kuryāt tad J₁₀J_{yo}
āsanam sthairyam N₂₃C₇V₁J_{yo}] āsane sthairyam V₁₅ āsanasthairyam V₁₉P₁₅N₃C₆V₃ āsanam tasmād J₁₀
17d pāṭavam P₁₅V₁N₃V₃J₁₀] lāghavam N₂₃Gr₃V₁₅C₆J_{yo} 18d kathyante N₂₃Gr_{4c}C₆V₃J₁₀J_{yo}] likhyante
V₁ vakṣyante Gr₃ 19a jānūrvor cett.] jāmṭūrvo V₁₉ antare cett.] antaram N₂₃P₁₅ 19b ubhe
cett.] śubhe N₂₃ 19c rjukāyaḥ cett.] rjukāya N₂₃V₁ rjuḥ kāya V₃ samāsinaḥ cett.] samāsinam
V₃ 19d tat cett.] ca N₂₃ 20a dakṣiṇa cett.] dakṣaṇa V₃ gulphaṁ cett.] gūlphe C₇ 20c 'pi
cett.] ca N₂₃ tu Gr₃ savyam cett.] savye V₁ 20d gomukhaṁ cett.] gomukhe C₇ gomukhaṁ
yathā Gr₃V₁₅V₁J₁₀] gomukhaṁ tathā V₃ gomukhākṛti J_{yo} gomukhākṛtiḥ N₂₃C₆ 21a ekaṁ cett.] eka
Gr₃V₁₅ athaikasmin V₁] tathaikasmin N₂₃P₁₅C₆V₃J₁₀J_{yo} yathaikasmi Gr₃ 21b vinyasyorūṇi V₁V₃] vinyasyorūṇi J₁₀ vinyased ūru N₂₃Gr₃V₁₅C₆J_{yo} vinyasorasi P₁₅ samsthitam cett.] samsthitāḥ P₁₅ 'ni
sthitam N₂₃J_{yo} 'ni sthitāḥ C₆ 21c itarasmim cett.] itarāsmim V₁₉ corum cett.] corau C₆ ce..
V₁₉ 22a nirudhya N₂₃C₆J_{yo}] nibadhya V₁₅V₁ nabadhya P₁₅ nibaddhi V₃ niyamaḥ Gr₃ niṣpīḍya J₁₀
22b samāhitaḥ cett.] samāhitam V₃ 22c kūrmasanam cett.] yogāsanam N₂₃C₆ 22d iti cett.] sarve
C₆

³ 1.17–18 are transposed in V₁₉V₁₅. C₇ has it twice – in the regular place and after 1.18. Readings of the first occurrence are closer to J₁₀ (कुर्यादासनं तस्माद् and अङ्गपाटवम्) and the second to V₁₉ which belongs to the same ms group as C₇. In the apparatus, readings of the second occurrence only are included.

पद्मासनं सुसंस्थाप्य जानूर्वोरन्तरे करौ ।

निवेश्य भूमौ संस्थाप्य व्योमस्थः कुक्कुटासनम् ॥ [1.23c–29d lost C₇] 1.23

कुक्कुटासनबन्धस्थो[#] दोभ्यां संबध्य कन्धराम् ।

शेते कूर्मवदुत्तान एतदुत्तानकूर्मकम् ॥ 1.24

पादाङ्गुष्ठौ तु पाणिभ्यां गृहीत्वा श्रवणावधि ।

धनुराकर्षणं कृत्वा धनुरासनमुच्यते ॥ 1.25

वामोरुमूलार्पितदक्षपादं

जानोर्बहिर्वेष्टितवामपादम् ।

प्रगृह्य तिष्ठेत्परिवर्तितान्नः

श्रीमत्स्यनाथोदितमासनं स्यात् ॥ 1.26

मत्स्येन्द्रपीठं जठरप्रवृद्ध[#] -

प्रचण्डरुङ्गण्डलखण्डनास्त्रम् ।

अभ्यासतः कुण्डलिनीप्रबोधं

दण्ड[#]स्थिरत्वं च ददाति पुंसाम् ॥ 1.27

23a su N₂₃V₁₉C₆V₃] tu C₇Gr_{4c}V₁J₁₀J_{yo} samsthāpya cett.] samyojya Gr₃ **23d** vyomasthaḥ cett.] vyomastham N₂₃C₆J_{yo} kukkuṭā N₂₃V₁₉Gr_{4c}J_{yo}] kurk(k)uṭā V₁V₃J₁₀ kukuṭā C₆ **24a** kukkuṭā N₂₃V₁₉Gr_{4c}J_{yo}] kurk(k)uṭā V₁V₃J₁₀ kukuṭā C₆ bandhastho N₂₃Gr_{4c}C₆V₃J_{yo}] bandhasthe V₁₉ madhyastho J₁₀ vat kṛtvā V₁ **24b** dorbyāṃ cett.] ddorbyāṃ J₁₀¹⁶ sambadhyā cett.] samveṣṭa N₂₃samphṛtya C₆ kandharām cett.] kandharām V₃ kandaram P₁₅ **24c** śete Gr_{4c}V₁J₁₀] śene V₃ sthitāḥ N₂₃P₁₁ sthitvā C₆ bhavet V₁₉J_{yo} kūrṃmavad cett.] kūrmarad V₃ uttāna N₂₃V₃J₁₀J_{yo}] uttānam V₁₉Gr_{4c}V₁C₆ **24d** kūrṃmakam cett.] pūrvakam P₁₅ **25a** tu cett.] ca V₁₉ pāṇibhyāṃ cett.] bāhubhyāṃ V₁J₁₀ **25b** śravaṇāvadhi cett.] śravaṇāvadhiḥ C₆ śravaṇāvadhiṃ V₁ śravaṇavidhi V₃ **25c** karṣaṇam J₁₀J_{yo}] karṣaṇaḥ V₁ karkhaṇa V₁₉ karṣaṇāt N₂₃V₃ karṣaṇā Gr_{4c}C₆ kṛtvā V₁₉] kuryād J₁₀J_{yo} kṛṣṭam N₂₃Gr_{4c}V₁C₆ kaṣṭam V₃ **25d** ucyate N₂₃V₁C₆V₃J₁₀J_{yo}] īritam V₁₉Gr_{4c} **26b** jānor N₂₃V₁J₁₀J_{yo}] jānaur V₃ jānvor V₁₉Gr_{4c}C₆ bahirveṣṭita cett.] bahiṣṭhita N₂₃¹⁵ bahisaṃṣṭhita N₂₃¹⁵ vāmapādam V₁V₃J₁₀J_{yo}] dakṣadoṣṇā V₁₉C₆ dakṣadorbyāṃ N₂₃ vāmadoṣṇā V₁₅ vāmadoṣṇi P₁₅ **26c** vartitāṅgaḥ cett.] marditāṅgaḥ V₁₉ **26d** matsyanātho cett.] matsyadinātho V₃ **27a** pīṭham cett.] vīram V₁ vīra P₁₅ jāthara cett.] jvalana V₃ vīra P₁₅ pravṛddha J₁₀] pravuddham N₂₃ pravuddhau V₁₉ prabodham C₆ pracaṇḍam Gr_{4c}V₁ pracaṇḍa Gr₁P₁₁ pradiptam V₃ pradiptim J_{yo} **27b** pracaṇḍa N₂₃V₁₉C₆V₃J₁₀J_{yo}] picaṇḍa P₁₅ viccaṇḍa V₁ om. V₁₅ (inserts khamḍaḍa between ruṃmaṇḍaḍa and khaṇḍanāstram instead) ruṃ-/rugmaṇḍaḍa V₁₉V₁₅C₆V₃J₁₀J_{yo}] rūrmaṇḍaḍa V₁ rugmaṇḍana N₂₃ ruk(!)maṇḍana P₁₅ khaṇḍanāstram cett.] khaṇḍanāmaṃ N₂₃ khaṇḍalāsyam V₁₉ **27d** daṇḍa cett.] candra J₁₀J_{yo} kāya V₁₅ sthiratvam cett.] sthitatvam V₁₉ ca dadāti cett.] dadāti N₂₃¹⁵ pradadāti N₂₃¹⁵V₁₉

प्रसार्य पादौ भुवि दण्डरूपौ
 दोभ्यां पदाग्रद्वितयं# गृहीत्वा ।
 जानूपरिन्यस्तललाटदेशो
 वसेदिदं पश्चिमतानमाहुः ॥

1.28

इति पश्चिमतानमासनाग्र्यं
 पवनं पश्चिमवाहिनं करोति ।
 उदयं जठरानलस्य कुर्या-
 दुदरे कार्श्यमरोगतां च पुंसाम् ॥

1.29

धरामवष्टभ्य करद्वयेन
 तत्कूर्परस्थापितनाभिपार्श्वः ।
 उच्चासनो दण्डवदुत्थितः खे
 मायूरमेतत्प्रवदन्ति पीठम् ॥

1.30

हरति सकलरोगानाशु गुल्मोदरादी-
 नभिभवति च दोषानासनं श्रीमयूरम् ।
 बहुकदशनभुक्तं भस्म कुर्यादशेषं
 जनयति जठराग्निं जारयेत्कालकूटम् ॥

1.31

28b dorbhyām cett.] dvābhyām V₃J₁₀ **padāgra** N²⁵₃Gr_{4c}V₁C₆J₁₀] dāgra N²⁵₃ karābhyām V₃J₁₀ ca pādām V₁₉ **28c deśo** cett.] deśe C₆V₃ **28d vased** N₂₃P₁₅V₁C₆V₃J₁₀] 'bhyased V₁₉ bhaved V₁₅ d (two syllables omitted) J₁₀ **āhuḥ** cett.] bāmdhaḥ V₁₅V₁ bāmdham P₁₅ **29a āsanāgryam** V₁₅V₁N₃C₆V₃J₁₀] āsanāśāgryam J₁₀ āsanākhyam V₁₉P₁₅ āyanam N₂₃ **29b paścima** cett.] paścimā V₁₉ **vāhinam** cett.] vāhanam P₁₅N₃V₃ **29c jaṭharānalasya** cett.] jaṭharānilasya V₁₉ **29d kārśyam** cett.] kāryam N₂₃ kṛśyam V₃ **arogatām** Gr_{4c}V^{1c}₁N₃C₆J₁₀] alogatām N₂₃ arogitām V₁₉V^{1c}₁J₁₀ arogyatām V₃ **30a karad-vayena** N₂₃V₁C₆V₃J₁₀J₁₀] karadvayābhyām V₁₅N₃ karasthālabhyām P₁₅ purah karābhyām C₇ punah karābhyām V₁₉ **30b kūrpara** Gr_{4c}V₁C₆J₁₀J₁₀] kurpara N₂₃N₃V₃ kurpare Gr₃ **pārśvaḥ** cett.] pārśve Gr₃V₃ **30c uccāsano** cett.] uccāsānā N₃ uccāsane C₇ taccāsanaṃ V₁₉ **utthitaḥ khe** cett.] utthitāś cet N₃ ucchritāś ca C₆ utthitāḥ kham P₁₅ utthitasya V₃ **30d māyūram** N₂₃Gr₃Gr_{4c}C₆J₁₀] mayūram V₁N₃V₃J₁₀ **piṭham** cett.] santāḥ Gr₃ **31a rogān āśu** cett.] rogān śvāsa P₁₅ doṣān āśu J₁₀ doṣān asu V₃ **gulmo** cett.] gulpho N₂₃ gulphau N₃ **ādin** cett.] ādin V₃ **31b abhibhavati ca** Gr₃P₁₅V₁J₁₀J₁₀] abhibhavati V₁₅N₃ abhavati ca N₂₃ abhavati V₃ na hi bhavati ca C₆ **31c bhasma** cett.] tac ca V₁₉ **aśeṣam** cett.] aśeṣo V₁ iśutram P₁₅ om. C₆ **31d jaṭharāgnim** cett.] jaṭharāgram P₁₅ vaḍavāgnim V₃ **jārayet** cett.] jvālayet J₁₀

उत्तानं शववद्धूमौ शयनं तु शवासनम् ।
सर्वासनश्रान्तिहरं चित्तविश्रान्तिसाधनम् ॥ 1.32

चतुराशीत्यासनानि शिवेन कथितानि तु ।
तेभ्यश्चतुष्कमादाय सारभूतं ब्रवीम्यहम् ॥ 1.33

सिद्धं पद्मं तथा सिंहं भद्रं चेति चतुष्टयम् ।
श्रेष्ठं तत्रापि च सखे तिष्ठ सिद्धासने सदा ॥ 1.34

अथ सिद्धासनम् । (N₂₃N₃J₁₀)

योनिस्थानकमङ्घ्रिमूलघटितं कृत्वा दृढं विन्यसे-
न्मेद्रे पादमथैकमास्यहृदये[#] धृत्वा समं विग्रहम् ।
स्थाणुः संयमितेन्द्रियोऽचलदृशा पश्यन् भुवोरन्तरं
एतन्मोक्षकपाटभेदजनकं सिद्धासनं प्रोच्यते ॥ 1.35

मतान्तरे तु ।

मेढ्रादुपरि विन्यस्य सव्यगुल्फं तथोपरि ।
गुल्फान्तरं च निक्षिप्य सिद्धासनमिदं भवेत् ॥ 1.36

32a *uttānaṃ* cett.] *uttāna* N₂₃N₃C₆J₁₀ **32b** *śāyanaṃ tu śavāsanam* N₂₃P₁₅V₁N₃C₆V₃] *śāyanaṃ* ca *śavāsanam* V₁₅J₁₀ *śāyanaṃ* tat *śavāsanam* J₁₀ *śavāsanam* idaṃ *smṛtam* Gr₃ **32c** *sarvāsana* N₂₃P₁₅V₁C₆J₁₀] *sarvāsana* V₃ *śavāsanam* Gr₃V₁₅N₃J₁₀ **śrānti** cett.] *śrama* V₁₅ **32d** *sādhanaṃ* N₂₃V₁₉P₁₅N₃C₆V₃] *kāraṇam* C₇V₁₅V₁J₁₀J₁₀ **33b** *śivena* cett.] *sarvāṇi* P₁₅ *kathitāni* C₆ **kathitāni** cett.] *kathitāna* V₃ *śivena* C₆ **tu** Gr_{4c}V₁N₃C₆V₃J₁₀] *vai* N₂₃V₁₉C₇ ca J₁₀ **34a** *padmaṃ* cett.] *bhadraṃ* V₁₉ **tathā** cett.] *yathā* V₃ **siṃhaṃ** N₂₃V₁C₆V₃J₁₀J₁₀] *saiṃhaṃ* Gr_{4c} *padmaṃ* V₁₉ *bhadraṃ* C₇ **34b** *bhadraṃ* cett.] *siṃhaṃ* V₁₉C₇ **ceti** N₂₃V₁₉C₇C₆J₁₀J₁₀] *caiva* V₁N₃ *caitac* P₁₅V₃ *cātha* V₁₅ **catuṣṭayam** cett.] *catuṣṭakaṃ* V₁₅ **34c** *tatrāpi ca sakhe* N₂₃N₃C₆V₃] *tatrāpi* ca *sukhe* V₁J₁₀J₁₀ *tatrāpi* ca *sukhaṃ* V₁₅ *tathāpi* ca *sakhe* K₃ *tathāpi* *bhadraṃ* [ca] V₁₉C₇ *tatra* *viśeṣeṇa* P₁₅ **34d** *tiṣṭha* N₂₃N₃C₆V₃] *tiṣṭhat* V₁₅ *tiṣṭhet* V₁Gr₃J₁₀J₁₀ *śreṣṭhaṃ* P₁₅ **siddhāsane** cett.] *siṃhāsane* V₁₉ *padmāsanaṃ* P₁₅ **35** *atha* N₂₃] *tatra* N₃C₆J₁₀ **siddhāsanam** N₂₃N₃C₆J₁₀] **35a** *sthānaka* cett.] *dvāraka* N₂₃Gr₃N₃C₆ ***m aṅghrimūla** cett.] ***m aṅghrimūla** V₁₉ *mūlāṅghri* J₁₀ **ghaṭitaṃ** cett.] *puṭakaṃ* P₁₅ **dr̥ḍhaṃ** cett.] *dhrūvaṃ* Gr_{4c} **35b** *medhṛe* cett.] *medhṛe* N₂₃ *madhye* V₁₉ **āsyahr̥daye** V₁] *ekahr̥daye* N₂₃P₁₅N₃ *eva hr̥daye* Gr₃V₁₅P₁₁J₁₀J₁₀ *eva* *niyataṃ* C₆V₃ **dhṛtvā** cett.] *kṛtvā* C₆V₃J₁₀ **samaṃ** cett.] *hanuṃ* J₁₀ **vigrahaṃ** cett.] *susthiraṃ* J₁₀ **35c** *sthāṇuḥ* cett.] *sthāṇu* V₁₉ **paśyan** C₇V₁N₃C₆V₃J₁₀] *paśyad* N₂₃ *paśyed* V₁₉K₃Gr_{4c}J₁₀ **35d** *etan* Gr₃Gr_{4c}V₁] *caitan* N₂₃N₃C₆V₃J₁₀ *hy* *etan* J₁₀ **janakaṃ** cett.] *jananaṃ* K₃P₁₅ **36** *matāntare* *tu* N₂₃N₃C₆J₁₀J₁₀] *matāntare* Gr_{4c}V₁V₃ *matsyendraḥ*] *matāntaraṃ* *tu* V₁₉ *etan* *matsyendramataṃ* *matāntare* *tu* K₃C₇ **36a** *vinyasya* cett.] *nikṣīpya* N₃V₃ *niḥkṣīpya* J₁₀ **36b** *savya* N₂₃P₁₅N₃C₆V₃J₁₀] *savyaṃ* V₁₅J₁₀ *savyaṃ* *tu* *unm.* V₁ *vāma* Gr₃ **36c** *ca* cett.] *tu* V₁ **nikṣīpya** cett.] *niḥkṣīpya* J₁₀ *vinyasya* V₁₉

पूर्वोक्तमेव मत्संमतं । (N₂₃Gr_{4c}N₃P₁₁C₆)

एतत्सिद्धासनं प्राहुरन्ये वज्रासनं विदुः ।

मुक्तासनं वदन्त्येके प्राहुरुक्तासनं परे ॥

1.37

यमेष्विव मिताहारमहिंसां नियमेष्विव ।[#]

मुख्यं सर्वासनेष्वेकं सिद्धाः सिद्धासनं विदुः ॥ [1.38–46 lost N₃]

1.38

चतुराशीतिपीठेषु सिद्धमेव सदाभ्यसेत् ।

द्वासप्ततिसहस्रेषु सुषुम्णामिव नाडिषु[#] ॥

1.39

आत्मध्यायी मिताहारी यावद्वादशवत्सरम् ।

सदा सिद्धासनाभ्यासाद्योगी निष्पत्तिमाप्नुयात् ।

श्रमदैर्बहुभिः पीठैः किं स्यात्सिद्धासने सति[#] ॥

1.40

प्राणानिले सावधानं बद्धे केवलकुम्भके ।

उत्पद्यते निरायासात् स्वयमेवोन्मनी यथा ॥ [1.41c–47d lost C₇]

1.41

37 matsaṃmatam < matsamaṃtam N₃] matsyamataṃ Gr_{4c} matsyendramatam N₂₃C₆ saṃmatam P₁₁ **37a** etat cett.] iti K₃C₇ kecit V₁₉ **37b** r anye cett.] anyathā N₃ **37c** muktāsanam cett.] muktvāsanam V₁₉ guptāsanam N₃ **vadanty eke** cett.] vadanty anye V₁₉K₃ vidur anye C₇ **37d** guptāsanam cett.] muktāsanam N₃ **38a** yameṣv iva cett.] yameṣv eva V₁J₁₀ yameṣu ca C₆ **mitāhāram** cett.] mitāhāra V₁V₃ mitāhārah J₁₀ **38b** ahimsām V₁₉K₃V₁₅C₆J₁₀] nahimsām N₂₃ ahimsā C₇P₁₅V₁V₃J₁₀ **niyameṣv iva** cett.] niyameṣu ca V₁C₆ **38c** ekam cett.] evam V₁₉ eke V₁₅ **38d** siddhāḥ siddhāsanam cett.] etat siddhāsanam C₆ siddhāsanam idam Gr₃ **39b** siddham eva sadābhyaset cett.] siddhāsanam sadābhyaset V₁₉C₇ abhyaset siddhāsanam sadā K₃ **39c** dvāsaptati cett.] dvisaptati V₁₅ **sahasreṣu** cett.] sahasrāsu V₁₅ sahasrāṇam J₁₀ **39d** suṣuṃṇām Gr₃V₁₅C₆J₁₀] sukhuṃṇām N₂₃ suṣuṃṇā P₁₅V₁ nāḍīnām V₃J₁₀ **iva nāḍiṣu** N₂₃Gr₃Gr_{4c}C₆] **iva nāḍikā** V₁ eva nāḍiṣu J₁₀ malaśodhanam V₃J₁₀ **40a** ātmadhyāyī cett.] ātmadhyāyī V₁₅ **mitāhāri** cett.] mitāhāro Gr₃P₁₅ **40c** °bhyāsād cett.] °bhyāsā P₁₅ °bhyānād V₁₉ **40d** yogī cett.] yoga V₁₅ **niṣpattim āpnuyāt** cett.] niṣpattim avāpnuyāt *unm.* J₁₀ siddhim avāpnuyāt V₃ **40e** śramadair bahubhiḥ N₂₃C₆] śramādu bahubhiḥ V₁ samastair bahubhiḥ P₁₅ samastabahubhiḥ V₁₅ śramadairghyādibhiḥ Gr₃ kim ādyair bahubhiḥ V₃J₁₀ kim anyair bahubhiḥ J₁₀ **40f** kiṃ syāt N₂₃Gr₃V₁₅C₆] sadā V₁V₃J₁₀ yadā P₁₅ siddhe J₁₀ **sati** cett.] satya V₃ sthite N₂₃C₆ **41a** prāṇānile cett.] prāṇānile V₃ **sāvadhanam** N₂₃K₃P₁₅V₁J₁₀] °na C₇ °ne V₁₉C₆V₃J₁₀ °no V₁₅ **41b** baddhe cett.] baṃdhe V₃ baṃdhaḥ P₁₅ baddhvai N₂₃ **kevalakumbhake** Gr₃V₁₅V₁J₁₀J₁₀] kevalakumbhakaḥ P₁₅V₃ kevalakumbhataḥ N₂₃C₆ **41c** utpadyate cett.] utpadyamte V₁C₆V₃ **41d** svayam evonmani cett.] *om.* (eye-skip) C₆ **yathā** cett.] tathā V₁ kalā J₁₀ *om.* C₆

तथैकस्मिन्नेव दृढे बद्धे सिद्धासने सदा । (ab om. P₁₅C₆)
 बन्धत्रयमनायासात्स्वयमेवोपजायते ॥ (c om. C₆)

1.42

नासनं सिद्धसदृशं न कुम्भः केवलोपमः ।
 न खेचरीसमा मुद्रा न नादसदृशो लयः ॥ (om. V₃)⁴

1.43

अथ पद्मासनम् ।

वामोरूपरि दक्षिणं च चरणं संस्थाप्य वामं तथा
 याम्योरूपरि पश्चिमेन विधिना धृत्वा कराभ्यां दृढम् ।
 अङ्गुष्ठौ हृदये निधाय चिबुकं नासाग्रमालोकये-
 देतद्व्याधिविनाशकारि यमिनां पद्मासनं प्रोच्यते ॥

1.44

मतान्तरे ।

उत्तानौ चरणौ कृत्वा ऊरुसंस्थौ प्रयत्नतः ।
 ऊरुमध्ये तथोत्तानौ पाणी कृत्वा ततो दृशौ ॥

1.45

नासाग्रे विन्यसेद्राजदन्तमूलं च जिह्वया ।
 उत्तम्य चिबुकं वक्षस्यास्थाप्य[#] पवनं शनैः ॥⁵

1.46

42a tathaika V₁V₃J₁₀J_{yo}] athaika N₂₃Gr₃V₁₅ dṛdhe V₁₅V₁J₁₀J_{yo}] dṛdhe N₂₃ dṛdham Gr₃V₃ **42b** bad-
 dhe cett.] baddha N₂₃ siddhāsane cett.] siṃhāsane V₁₉ sadā cett.] tadā N₂₃ sati J_{yo} **43a** nāsanam
 siddhasadṛṣam N₂₃Gr₃V₁₅C₆J_{yo}] nāsanam siddhasadanam P₁₅ na cāsanam siddhasanam V₁J₁₀ **43b** kumb-
 haḥ kevalopamaḥ N₂₃Gr₃Gr₄C₆J_{yo}] kumbhasadṛṣo'nilaḥ V₁J₁₀ **43d** nāda cett.] nādaḥ V₁ **44** atha
 cett.] tathā V₁ om. V₁₉P₁₅ padmāsanaṃ cett.] om. V₁₉P₁₅ **44a** dakṣiṇam cett.] dakṣiṇam V₃
 vidakṣiṇam V₁₉ ca cett.] hi N₂₃Gr₃C₆ tathā cett.] tato V₃ **44b** yāmyo P₁₅V₁P₁₁V₃] dakṣo
 N₂₃Gr₃V₁₅C₆J_{yo} jānvo J₁₀ paścimena vidhinā cett.] tasya bandhanavidhau V₃ dhṛtvā cett.] pṛṣṭe
 V₃ **44d** vināśakāri Gr₄C₆V₁J₁₀J_{yo}] vināśakāya C₆ vināsanam unṃ. V₃ vināsam āśu N₂₃ vikāranāśa° Gr₃
 yaminām cett.] janakam N₂₃ *nakaram Gr₃ **45** matāntare V₁V₃J_{yo}] matāntaram N₂₃ matāntara V₁₅
 matāntare tu K₃P₁₅C₆J₁₀ matabhede V₁₉ **45b** ūru cett.] kuru V₃ prayatnataḥ cett.] vidhānataḥ
 V₁₉ **45c** tathottānu cett.] tathauttānu V₁₉J₁₀ **45d** tato dṛṣau cett.] tato dṛṣai V₃ tu tādṛṣau Gr₃
46a nāsāgre cett.] nāsāgre V₁₉ vinyased cett.] vinyasya V₃ rāja N₂₃Gr₃J₁₀J_{yo}] rājā P₁₅ dṛṣṭim V₁₅V₁
 dṛṣṭi V₃ om. C₆ **46b** mūlam N₂₃Gr₄C₆V₁J₁₀] mūle Gr₃C₆J_{yo} ca Gr₃V₁₅V₁V₃J₁₀] tu N₂₃P₁₅C₆J_{yo}
46c uttabhya N₂₃P₁₅J₁₀] uttambhya Gr₃V₁₅V₁C₆V₃J_{yo} vakṣasy N₂₃Gr₃P₁₅C₆J_{yo}] cakṣasy V₁₅ vakṣam
 V₁ vakṣa V₃J₁₀ **46d** āsthāpya Gr₃ (cf. DYŚ) utthāpya N₂₃J_{yo} utthāya C₆ utthāyot P₁₅ otthāpya V₁₅
 sthāpayet V₁V₃J₁₀

⁴ In V₃ this verse is omitted here and found at the beginning of the Khecarī section in Chapter 3:

नासनं सिद्धसदृशं न कुम्भः केवलोपमः । न खेचरीसमा मुद्रा न नादसदृशो लयः ॥

⁵ Incomplete description. See the philological commentary.

इदं पद्मासनं प्रोक्तं सर्वव्याधिविनाशनम् ।
दुर्लभं येन केनापि धीमता लभ्यते भुवि ॥

1.47

पश्चादुक्तमेव मत्संमतम् । (om. P₁₁)

कृत्वा संपुटितौ करौ दृढतरं बद्धा तु पद्मासनं
गाढं वक्षसि संनिधाय चिबुकं ध्यानं च तच्चेतसि[#] ।
वारं वारमपानमूर्ध्वमनिलं प्रोच्चालयन् पूरितं[#]
मुञ्चन्प्राणमुपैति बोधमतुलं शक्तिप्रभावाच्चरः[#] ॥ (om. P₁₁)

1.48

पद्मासनस्थितो योगी नाडीद्वारेषु पूरयन् ।
मारुतं धारयेद्यस्तु[#] स मुक्तो नात्र संशयः ॥

1.49

अथ सिंहासनम् ।

गुल्फौ च वृषणस्याधः सीवन्याः पार्श्वयोः क्षिपेत् ।
दक्षिणे सव्यगुल्फं तु दक्षगुल्फं तु सव्यके ॥ (cd om. C₇) [eye-skip?]

1.50

हस्तौ च जान्वोः संस्थाप्य स्वाङ्गुलीः संप्रसार्य च ।
व्यात्तवक्रो निरीक्षेत नासाग्रं सुसमाहितः[#] ॥ (om. C₇)

1.51

47a proktaṃ cett.] praktaṃ V₁₉ 47d dhimatā labhyate cett.] dhimatāṃ labhyate C₆ dhimatāṃ labhate J₇ labhyate dhimatā Gr_{4c} 48 paścād uktam eva N₂₃N₃C₆] paścād uktam V₁₉C₇V₁V₃J₁₀J_{yo} etat paścād uktam K₃ idam api Gr_{4c} matsaṃmatam N₃] matsyamataṃ Gr_{4c}V₁V₃J₁₀ matsyendramataṃ N₂₃Gr₃C₆J_{yo} 48a kṛtvā cett.] dhṛtvā Gr₃ karau cett.] om. N₂₃ tu cett.] ca Gr₃ 48b saṃnidhāya cett.] saṃvidhāya V₁J₁₀ nidhāya N₃ dhyānam cett.] dhyāyaṃs J_{yo} ca tac cett.] tataś V₁ cetasi cett.] cepsitaṃ J₁₀ 48c proccālayan em.] proccārayaṃ N₃ proccārayet N₂₃V₁₅ procārayet V₃ protsālayan V₁ protsārayan P₁₅C₆J_{yo} protsārayet V₁₉C₇ protsāray.n/t K₃ prolāsayan J₁₀ pūritaṃ cett.] pūrayan V₁V₁₉ pūrayet K₃C₇ 48d muñcan prāṇam upaiti cett.] muñcat prāṇam upaiti V₃J₁₀ prāṇam muñcati yāti Gr₃ prabhāvān naraḥ cett.] prabhāvad ataḥ J₁₀ prabhāvodayāt Gr₃ 49a padmāsana cett.] padmāsane J₁₀J_{yo} 49b dvāreṣu cett.] dvāreṣa V₃J_{yo} pūrayan V₁₅J₁₀] pūrayet N₂₃Gr₃P₁₅V₁N₃C₆V₃ pūritaṃ J_{yo} 49c mārutaṃ cett.] māruto P₁₅ dhārayed yas tu Gr₃V₁₅J_{yo}] niyataṃ yas tu N₂₃ nayate yas tu C₆ piyate yas tu V₁ pivyate yas tu V₃ yas tu pibati J₁₀ mriyate yas tu P₁₅N₃ 50 atha sīmḥāsanam cett.] atha sīmḥāna N₃ sīmḥāsana yathā V₁₉ 50a ca cett.] tu V₁₅ 50b sīvanyāḥ cett.] sīvinyāḥ P₁₅ sīmanyāḥ Gr₃ 50c dakṣiṇe cett.] dakṣiṇe V₃ tu cett.] ca V₁₉K₃ 50d dakṣagulpham cett.] vāme caivā° K₃ tu cett.] ca V₁V₁₉ °pi K₃ savyake cett.] savyakam K₃ guhyake V₁₉ 51a ca jānvoḥ N₂₃N₃C₆V₃] tu jānvoḥ Gr_{4c}V₁J_{yo} tu jānunoḥ J₁₀ jānvoś ca V₁₉K₃ saṃsthāpya cett.] sthāpya J₁₀ 51b svāṅgulīḥ V₁₅V₁N₃V₃J₁₀J_{yo}] svāṅgulī N₂₃P₁₅C₆ aṅgulīḥ V₁₉ hy aṅgulīḥ K₃ saṃprasārya cett.] yaṃ prasārmya N₂₃ 51c vyātta cett.] vyāta V₃ vyālā V₁₉ vaktro cett.] vaktrau P₁₅ vakro V₃ nirikṣeta cett.] nirikṣet V₃ nirikṣeta J₁₀ nirikṣeya N₂₃ 51d nāsāgram V₁₉K₃Gr_{4c}N₃C₆J_{yo}] nāsāgra N₂₃V₃J₁₀ nāsāgre V₁ susamāhitaḥ V₁₉K₃Gr_{4c}J_{yo}] stusamāhitaḥ N₂₃ tu samāhitaḥ N₃ susamāhitaṃ C₆ nyastalocanaḥ V₁J₁₀ nyastalocanaṃ V₃

सिंहासनं भवेदेतत्पूजितं योगिभिः सदा ।

बन्धत्रितयसन्धानं कुरुते चासनोत्तमम्[#] ॥ (om. C₇)

1.52

अथ भद्रासनम् । (om. C₇Gr_{4c}N₃)

गुल्फौ च वृषणस्याधः सीवन्याः पार्श्वयोः क्षिपेत् । [= 1.50ab] (ab om. C₇P₁₅V₃)

सव्यगुल्फं तथा सव्ये दक्षगुल्फं तु दक्षिणे । (N₂₃C₆J_{yo}) [cd not in P₁₁]

पार्श्वपादौ च पाणिभ्यां दृढं बद्धा सुनिश्चलम् ॥

1.53

भद्रासनं भवेदेतत्सर्वव्याधिविषापहम्[#] ।

गोरक्षासनमित्याहुरिदं वै सिद्धयोगिनः ॥

1.54

इत्यासनानि । (K₃)

एवमासनबन्धेषु योगीन्द्रो विजितश्रमः ।

अथाभ्यसेन्नाडिशुद्धिं मुद्रादिपवनक्रियाम् ॥

1.55

क्रियायुक्तस्य सिद्धिः स्यादक्रियस्य कथं भवेत् ।

न शास्त्रपाठमात्रेण योगसिद्धिः प्रजायते ॥ (C₆V₃J₁₀J_{yo})⁶

1.55*1

52a etat cett.] evaṃ N₂₃ **52b** pūjitaṃ cett.] pūjitaṃ V₁₅ pūjita J₁₀ yogibhiḥ sadā cett.] mu-
nipuṅgavaiḥ V₁₉K₃ yogipuṅgavaiḥ J_{yo} **52c** tritaya P₁₅N₃C₆V₃J₁₀J_{yo}] tritiya V₁ trayasya N₂₃V₁₉K₃V₁₅
sandhānam cett.] saṃdhāyī P₁₅ **52d** kurute cett.] sevate P₁₅ cāsanottamam N₂₃K₃Gr_{4c}C₆V₃J_{yo}] vāsanottamam V₁₉V₁N₃ sādhanottamam J₁₀ **53** atha bhadraśanam cett.] atha bhadraṃ V₁₉ om. C₇Gr_{4c}N₃
53b sivanāḥ N₂₃V₁₅V₁N₃C₆J_{yo}] sivanā J₁₀ simanyāḥ V₁₉K₃ om. P₁₅V₃ **53d** dakṣa N₂₃C₆] dakṣe J_{yo}
tu N₂₃J_{yo}] ca C₆ **53e** pārśva N₂₃V₁N₃C₆V₃J₁₀J_{yo}] pārśve Gr₃V₁₅ pārśvau P₁₅ **53f** baddhvā cett.]
baddhaṃ V₁₉ suniścalam V₁₅V₁C₆V₃J₁₀J_{yo}] suniścalaḥ N₃ suniścayam K₃C₇ stu niścalaṃ N₂₃ tu niścalaṃ
P₁₅ suniścitam V₁₉ **54b** viśāpāham V₁^{pc}N₃P₁₁V₃J₁₀ (V₁^{pc} by the first hand)] vināśanam N₂₃Gr₃Gr_{4c}V₁^{pc}C₆J_{yo}
54d idaṃ cett.] evaṃ N₂₃ **54e** vai siddhayoginaḥ cett.] siddhāś ca yoginaḥ C₆ **55a** evaṃ āsana cett.] pa-
vanāśana P₁₅ **55b** yogīndro cett.] yogendro P₁₅ vijitaśramaḥ K₃C₇Gr_{4c}N₃P₁₁] vijitāś śramaḥ N₂₃ vi-
jiteṃśramaḥ V₁₉ vijitaśramāṃ V₃ vigataśramaḥ V₁J₁₀C₆J_{yo} **55c** athābhyāsen N₂₃Gr₃C₆J₁₀] athābhyāse P₁₅
athābhyāse V₁₅ athābhyāsaṃ V₃ athābhyā[g]e V₁ abhyāsen J_{yo} abhyāse N₃ nāḍī N₂₃Gr₃V₁₅V₁N₃C₆V₃] nāḍī unṃ. J₁₀ nāḍī/°ḍī (with both vowel signs) P₁₅ nāḍikā J_{yo} śuddhiṃ Gr₃V₁₅P₁₁V₃J₁₀J_{yo}] śuddhi N₂₃C₆
śvaddhiṃ V₁ śuddhiḥ syān N₃ °śu P₁₅ **55d** mudrādi cett.] mudrayā K₃C₇ subaddhvā V₁₉ kriyām
cett.] kriyāḥ Gr_{4c}N₃ kriyā N₂₃

⁶ J_{yo} has this verse and the next one (without the 3rd line) after 1.64.

न वेषधारणं सिद्धेः कारणं न च तत्कथा । क्रियैव कारणं सिद्धेः सत्यमेतन्न संशयः । शिशोदरस्तायेह न देया वेषधारिणः ॥ (C ₆ V ₃ J ₁₀ J _{yo})	1.55*2
मयि बोधाम्बुधौ स्वच्छे तुच्छोऽयं विश्वबुद्बुदः । प्रलीन उदितो वेति विकल्पपटलः कुतः ॥ (Gr ₃)	1.55*3
श्रुतिप्रतीतिः स्वगुरुप्रतीतिः स्वात्मप्रतीतिर्मनसोऽपि रोधः । एतानि सर्वाणि समुच्चितानि मतानि धीरैरिह साधनानि ॥ (Gr ₃)	1.55*4
आसनं कुम्भकं चित्रं# मुद्राख्यं करणं तथा# । अथ नादानुसन्धानमभ्यासानुक्रमो हठे ॥ (om. V ₁)	1.56
ब्रह्मचारी मिताहारी त्यागी योगपरायणः । अब्दादूर्ध्वं भवेत्सिद्धो नात्र कार्या विचारणा ॥	1.57
सुस्निग्धमधुराहारश्चतुर्थांशविवर्जितः । भुज्यते शिवसंप्रीत्यै मिताहारः स उच्यते ॥	1.58

55*2a veṣadhāraṇaṃ C₆J₁₀J_{yo}] veṣādhāriṇyo V₃ **siddheḥ** C₆J₁₀J_{yo}] siddhi V₃ **55*2b** na ca C₆J₁₀J_{yo}] ca V₃ **tatkathā** C₆V₃J_{yo}] tatkathāḥ J₁₀ **55*2c** siddheḥ J₁₀J_{yo}] siddhi V₃ siddhaṃ C₆ **55*2d** etan J₁₀J_{yo}] eva C₆ eva tat V₃ **55*2e** śiśnodara C₆V₃J₁₀] om. J_{yo} **ratāyeha** J₁₀] ratāyena V₃ ratāyasya C₆ om. J_{yo} **55*2f** na C₆V₃J₁₀] om. J_{yo} **deyā** em.] deyo C₆V₃ dayo J₁₀ om. J_{yo} **veṣa** C₆J₁₀] viṣa V₃ om. J_{yo} **dhāriṇaḥ** V₃J₁₀] dhāriṇe C₆ om. J_{yo} **55*3a** mayi K₃C₇] miyī V₁₉ **bodhāmbudhau** K₃C₇] bodhambudhau V₁₉ **55*3b** tuccho'yaṃ V₁₉K₃] tuccho yo C₇ **55*4a** pratīṭh K₃C₇] prīṭaḥ V₁₉ **55*4b** 'pi rodhaḥ em.] 'pi bodhaḥ Gr₃ **55*4c** samuccitāni V₁₉] samuddhṛtāni K₃C₇ **56a** kumbhakaṃ cett.] kumbhakaś V₃J₁₀ **citraṃ** cett.] citra N₂₃P₁₅ **56b** mudrākhyam Gr₃Gr₄C₆J_{yo}] mudrākhyā N₃ mudrāśyaṃ N₂₃ mudrādi V₃J₁₀ **karaṇam tathā** cett.] karaṇāni ca J₁₀ pavanakriyā V₃ **56c** sandhānam cett.] sandhāna V₃ **56d** abhyāsā cett.] abhyāsā V₁₉C₆ syābhyāsā V₃ **nukramo haṭhe** N₂₃V₁₅C₆V₃J₁₀J_{yo}] nukramo haṭhaḥ N₃ nukramo haṭho P₁₅ nukrameṇa tu Gr₃ **57a** mitāhārī cett.] mitāhāro V₁₉ **57b** tyāgī N₂₃V₁₅C₆V₃J₁₀J_{yo}] yogī Gr₃P₁₅V₁N₃ **parāyaṇaḥ** cett.] parākramaḥ K₃ **57c** siddho cett.] siddhir C₇N₃ siddhīn J₁₀ **57d** kāryā cett.] kārya N₂₃V₃ kāryo C₆ **vicāraṇā** cett.] vicāraṇāt J₁₀ vicāraṇe C₆ **58a** āhāraś cett.] āhāra N₃C₆ āhāraṃ V₃ **58b** caturthāṃśa cett.] caturthāśā N₂₃ **vivarjitaḥ** cett.] vivarjitam V₃ **58c** bhujyate cett.] bhujyate V₃ **sampṛītyai** cett.] sampṛītya V₁ **58d** mitāhāraḥ cett.] mitāhārī N₂₃ **sa ucyate** cett.] samucyate V₁V₃

कद्वसूतीक्ष्णलवणोष्णहरीतशाक-
सौवीरतैलतिलसर्षपमत्स्यमद्यम् ।
आजादिमांसदधितक्रकुलत्थकोल-
पिण्याकहिङ्गुलशुनाद्यमपथ्यमाहुः ॥

1.59

भोजनमहितं विद्यात्पुनरप्युष्णीकृतं रूक्षम् ।
अतिलवणमम्लपृक्तं[#] कदशनशाकोत्कटं दुष्टम्[#] ॥ [Upagīti]

1.60

तथा हि गोरक्षवचनम् । (N₂₃V₁N₃C₆V₃J₁₀)

वर्जयेद्दुर्जनप्रान्तं वह्निस्त्रीपथसेवनम् ।
प्रातःस्नानोपवासादि कायक्लेशविधिं तथा ॥

1.61

गोधूमशालियवषष्टिकशोभनात्रं
क्षीराज्यमण्डनवनीतसितामधूनि ।

59a *kaṭvāmla* cett.] *kaṭvāmla* V₁V₃ **tikṣṇalavaṇoṣṇa** cett.] *tiktalavaṇoṣṇa* V₁₉ **harita** Gr₃P₁₅V₁N₃J₁₀J_{yo}] *hārīta* V₁₅ *harita* N₂₃C₆V₃ **śāka** N₂₃Gr₃Gr_{4c}N₃C₆J_{yo}] *śākaṃ* V₁V₃ *śāka* J₁₀ **59b** *tila* cett.] *illeg.* V₁ *om.* N₂₃C₆ **matsyamadyam** cett.] *matsyamadyāḥ* P₁₅ *machyamadyā* N₃ *tsyamaghaṃ* V₁ *madyama* ... n N₂₃ *madyamatsyān* N₂₃C₆J_{yo} **59c** *ājādi* P₁₅J_{yo}] *ājādi* N₂₃V₁₅P₁₁ *ājāvi* J₁₀ *ājāvi* V₁Gr₃V₃ *ājivi* N₃ *ajavya* C₆ **māṃsasadhi** cett.] *māṃsaṃ dadhi* V₁₅ **kulattha** cett.] *kulatha* V₁₉V₃ *kulatthya* V₁ *kuluttha* C₇ **kola** V₁₉C₇V₁₅N₃C₆V₃J_{yo}] *kaula* K₃ *kela* P₁₅ *kodra* J₁₀ *koṣṇā* V₁ *kāla* N₂₃ **59d** *pīṇyāka* cett.] *pīṇyāka* J₁₀ *pinnāka* V₃ *om.* N₂₃ **laśunā-/lasunādyam** cett.] *laśanādyam* P₁₅ *laśunādim* C₇ **apathyam** cett.] *asūram* C₇ **60a** *vidyāt* N₂₃V₁₉K₃P₁₅J_{yo}] *vidyā* C₇V₁ *viṃdyāt* V₁₅N₃C₆V₃J₁₀ **punar** *apy* cett.] *punar* Gr₃P₁₅ **uṣṇīkṛtaṃ** cett.] *uṣṇakṛtaṃ* V₃ *uṣṇibhūtaṃ* Gr₃ *uṣṇi* N₃ *asvikṛtaṃ* C₆ **rūkṣam** N₂₃Gr_{4c}N₃C₆V₃J₁₀J_{yo}] *rūkṣa* V₁ *apramitaṃ* V₁₉K₃ *apratihataṃ* C₇ **60b** *atilavaṇam amlapṛkṛtaṃ* *em.*] *atilavaṇāmlapṛkṛtaṃ* N₂₃ *atilavaṇāmlayuktaṃ* C₆ *atilavaṇam amlayuktaṃ* J_{yo} *atilavaṇādyapṛantaṃ* N₃ *atilavaṇādyuṣṇataṃ* V₁ *atilavaṇādiṣṇayuktaṃ* P₁₅ *atilavaṇādiyuktaṃ* V₁₅ *atilavaṇaṃ tilapiṇḍa* J₁₀ *atilavaṇaṃ tilaṃ piṇḍa* V₃ *atilavaṇasavapalala* V₁₉ *atilavaṇasavapalalaṃ* K₃ *atilavaṇāsavapalalaṃ* C₇ **kadaśana** cett.] *kadaśanaṃ* V₃J₁₀ **śākotkaṭaṃ** cett.] *śākātkaṭa* V₃ *śokātkaṭa* V₁ *śākokṣādaṃ* N₂₃ **duṣṭam** N₂₃Gr_{4c}C₆] *duṣṇam* N₃ *varjyam* Gr₃J_{yo} *varjjaṃ* J₁₀ *varjitaṃ* V₃ *illeg.* V₁ **61** *tathā hi* N₂₃C₆V₃J_{yo}] *tathā* V₁N₃J₁₀ *om.* V₁₉C₇Gr_{4c}J_{yo} **gorakṣavacanam** N₂₃V₁N₃C₆V₃J₁₀] *om.* V₁₉C₇Gr_{4c}J_{yo} **61a** *ante varjayed add.* *tailām-lāloṇitīnikalīkābhāi* (?) V₁ **varjayed** Gr₃Gr_{4c}C₆J₁₀J_{yo}] *varjaye* N₂₃V₁N₃V₃ **durjana** cett.] *durjanaṃ* C₆ *tarjana* V₁ **prāntaṃ** P₁₅N₃P₁₁J_{yo}] *prāntaṃ* V₁ *prāpte* C₆ *prītiṃ* N₂₃Gr₃V₁₅J₁₀ *prīti* V₃ **61b** *vahnistrī* cett.] *vastri* V₁₉ **patha** cett.] *pathya* V₃ *pathi* J_{yo} *madhu* V₁₉ **61c** *prāta(h)snāno* cett.] *prātaśnāno* V₃ **61d** *kleśavidhiṃ* N₂₃Gr_{4c}N₃C₆V₃J_{yo}] *kleśādikaṃ* Gr₃V₁J₁₀ **tathā** cett.] *yathā* V₁₉ **62a** *godhūma* cett.] *godhūmā* V₁₉ **yava** cett.] *java* V₁C₆ **śaṣṭika** cett.] *śaṣṭika* N₃C₆J_{yo} *māṣikaṃ* N₂₃ *piṣṭaka* P₁₅ **śobhanānnaṃ** cett.] *śobhanānna* N₂₃V₃ *śobhanānnāni* V₁ **62b** *maṇḍa* N₂₃Gr₃N₃C₆] *khaṇḍa* Gr_{4c}J₁₀J_{yo} *ṣaṃḍa* V₁V₃ **nīta** cett.] *nīti* V₁ **sītā** cett.] *śītā* V₁ *sudhā* P₁₅

⁷ J_{yo} adds here: वह्निस्त्रीपथिसेवानामदौ वर्जनमाचरेत् (cf. HP 3.32cd; Amaraughā (short recension) 35)

शुण्ठी पटोलकफलादि च पञ्चशाकं मुद्गादि दिव्यमुदकं# च यमीन्द्रपथ्यम्# ॥	1.62
सर्वशाकमचाक्षुष्यं चाक्षुष्यं शाकपञ्चकं । जीवन्ती वास्तु मत्स्याक्षी मेघनादः पुनर्नवा ॥ (N ₂₃)	1.62*1
क्षीरपर्णी च जीवन्ती मत्स्याक्षी च पुनर्नवा । मेघनादश्च पञ्चैते शाकनाम प्रकीर्तिता (sic) ॥ (V ₁₅ V ₃)	1.62*2
मिष्टं# सुमधुरं स्निग्धं गव्यं धातुप्रपोषणम् । मनोऽभिलषितं योग्यं योगी भोजनमाचरेत् ॥	1.63
युवा वृद्धोऽतिवृद्धो वा व्याधितो दुर्बलोऽपि वा । अभ्यासात्सिद्धिमाप्नोति सर्वयोगेष्वतन्द्रितः ॥	1.64
पीठानि कुम्भकाश्चित्रा दिव्यानि करणानि च । सर्वोऽपि च हठाभ्यासो राजयोगफलावधि ॥	1.65

इति स्वात्मारामयोगीन्द्रविरचितायां हठप्रदीपिकायां प्रथमोपदेशः ॥

62c *paṭolaka* cett.] *paṭolika* P₁₅V₁ *paṭola* J₁₀ **phalādi** ca C₆V₃] *phalādiṣu* V₁₅ *phalādika* N₂₃V₁₉K₃P₁₅J₇₀ *phalādi*«ka» N₃ *phalādi*.. C₇ *phalakādi* ca J₁₀ *phipalādika* V₁ **pañcaśākaṃ** cett.] *pañcaśākaṃ* N₃ *śākab-*
huktaṃ J₁₀ **62d** *mudgādi* cett.] *mudgā* V₁₅N₃V₃ *mu*_di C₆ **divyam** cett.] *cālpam* V₁₉C₇ **ca** cett.]
hri(?) P₁₅ *om.* V₃ **yamindra** P₁₅N₃C₆V₃J₁₀J₇₀] *yatindra* N₂₃ *munindra* Gr₃V₁₅V₁ **62*1b** *cākṣuṣyaṃ*
em.] *cākṣapyam* N₂₃ **62*2a** *kṣīraparṇi* V₁₅] *kṣīravarṇi* V₃ **jīvantī** V₁₅] *jaivantī* V₃ **62*2b** *matsyākṣi*
V₁₅] *matsāṣi* V₃ **62*2c** *meghanādaś ca* V₁₅] *meghanāditi* V₃ **62*2d** *śākanāma prakīrtitā* V₃] *pañ-*
caśākaḥ prakīrtitaḥ (*kāḥ *tāḥ V₁₅) V₁₅ **63a** *miṣṭam* N₂₃P₁₅C₆V₃] *mṛṣṭam* V₁₅V₁N₃ *iṣṭam* V₁₉J₁₀ *puṣṭam*
J₇₀ *uṣṇam* K₃C₇ **sumadhuraṃ** cett.] *samadhuraṃ* V₁₉V₁₅V₃ **prapoṣaṇam** cett.] *prapoṣakaṃ* C₇V₁₅
63b *yogyam* N₂₃Gr₃V₁₅N₃P₁₁J₁₀J₇₀] *yonyam* V₃ *bhojyam* P₁₅V₁ *divyam* C₆ **bhojanam** cett.] *bho-*
janasam J₁₀ **64a** *‘tivrddho* cett.] *pi vṛddho* K₃C₇ **64b** *durbalo’pi vā* cett.] *durbalas tathā* C₆J₁₀
64d *sarvayogeṣv atandritaḥ* cett.] *sarvo yogeṣv atandritaḥ* K₃ *sarvayogeṣu tamdritaḥ* V₃ *sarvaṃ yogi yatem-*
driyaḥ V₁ **65a** *piṭhāni* cett.] *piṭhādi* Gr₃ **kumbhakāś** cett.] *kumbhakaś* V₁₅V₃J₁₀ **citrā** cett.]
citraṃ J₁₀ **65b** *divyāni* cett.] *mudrādi* V₁J₁₀ **65c** *sarvo pi ca* Gr_{4c}V₁N₃C₆] *sarve py ayaṃ* N₂₃
sarvo pi hi Gr₃ *sarvāny api* V₃J₁₀J₇₀ **bhyāso** N₂₃V₁₅N₃C₆V₃] *bhyāse* V₁J₁₀J₇₀ *bhyāsād* Gr₃ *bhyā* P₁₅
65d *phalāvadhi* Gr_{4c}V₁₅N₃J₁₀J₇₀] *phalāvadhīḥ* N₂₃C₆V₃ *yugāvadhi* V₁₅ *prasiddhaye* Gr₃ **col** *svātmārāma*
N₂₃Gr_{4c}V₁N₃] *ātmārāma* J₁₀ *śrīsvātmārāma* C₆V₃ *śrīśahajānadasaṃtānacimṭāmaṇisvātmārāma* J₇₀ *om.* Gr₃
yogindra N₂₃Gr_{4c}V₁C₆J₁₀J₇₀] *yogendra* V₃ *mahāyogendra* N₃ *om.* Gr₃ **viracitāyām** cett.] *om.* Gr₃
haṭha cett.] *śrīhaṭha* C₇ **ante prathamō** *add.* *āsanayogo nāma* V₁₅ *āsanavidhikathanam nāma* J₇₀
prathamopadeśaḥ cett.] *prathama upadeśaḥ* V₁₅C₆J₁₀ *prathamō’dhyāyaḥ* V₁ *prathamō*.. + C₇

List of Sigla

N ₂₃	Gr2	
V ₁₉	Gr3	
K ₃	Gr3	the first folios missing (1.1–33)
C ₇	Gr3	2 folios missing (1.23c–29d, 41c–47b)
P ₁₅	Gr4c	
V ₁₅	Gr4c	influenced by Gr3
V ₁	(Gr4c)	
N ₃	Gr1	2 folios missing (1.18–28, 38–46)
P ₁₁	Gr4b	not fully collated
C ₆	Gr4b	
V ₃	Gr6	
J ₁₀	Gr4d	
J _{yo}		Brahmānanda's version, based on the edition 1972